

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.4
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.23>

ЛИСЬКО Т. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
Національного авіаційного університету

ПАЛАМАРЧУК А. М.,
магістр першого року навчання
юридичного факультету
Національного авіаційного університету

ПРИНЦИПИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті проаналізовано основні категоріальні підходи до формування та визначення принципів міжнародного кримінального права. Акцентується увага на визначенні поняття «принцип» як об'єктивно-суб'єктивної категорії. Зазначено, що міжнародне кримінальне право є галуззю міжнародного публічного права, тому окрім загальних принципів, характерних для внутрішньодержавного кримінального, кримінально-процесуального й кримінально-виконавчого права, воно охоплює принципи міжнародного кримінального процесу й виконання кримінальних покарань. Це пояснюється загальною спрямованістю міжнародного кримінального права й внутрішньодержавного права на охорону правопорядку, співробітництво держав у царині протидії та боротьби з кримінальними правопорушеннями в різних сферах. До таких принципів міжнародного кримінального права належать: принцип загальної поваги прав і свобод людини; принцип рівноправності; принципи мирного співіснування та суверенної рівності держав і пов'язаний із ними принцип незастосування сили або загрози силою в міжнародних відносинах; принцип непорушності державних кордонів і територіальної цілісності держав; принцип співробітництва держав тощо. Ці принципи застосовуються, зокрема, й у сфері співробітництва держав щодо боротьби з транснаціональними кримінальними правопорушеннями.

Наводиться перелік зазначених принципів міжнародного кримінального права й розкривається їхній зміст і суть.

Зосереджено увагу на міжнародних нормативно-правових актах, в яких містяться принципи міжнародного кримінального права. Особливу увагу приділено аналізу юрисдикційних норм, зокрема Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зроблено висновок про систему принципів міжнародного кримінального права на міжнародному й на національному рівнях.

Ключові слова: принцип, міжнародне кримінальне право, загальні принципи, основні принципи, галузеві принципи.

Постановка проблеми. Принципи в міжнародному кримінальному праві – одне з найскладніших і дискусійних понять, що є вкрай важливим для становлення дієвої системи сучасного міжнародного кримінального права як цілісної системи. Осмислення категорії принципів у міжнародному кримінальному праві необхідне для міжнародного співробітництва в запобіганні злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом дослідження вчених-юристів щодо принципів у міжнародному кримінальному праві можна розділити на кілька напрямків. Так, наукові інтереси І. Короткова, В. Панова, А. Кібальника, були спрямовані на міжнародне кримінальне право – його принципи, елементи складів кримінальних правопорушень, підстави кримінальної відповідальності. Ряд науковців, зокрема В. Додонов, Н. Михайлов, А. Каюмова, розглядають проблеми ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду, його сумісність із національними правовими системами. В Україні тема Міжнародного кримінального суду представлена працями С. Кучевської, А. Підгородинської, В. Гутника.

Метою статті є дослідження та аналіз принципів міжнародного кримінального права на підставі міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи кримінального права – це вихідні фундаментальні основоположні, керівні ідеї, засади, що впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законі, й лежать в основі побудови кримінального права [1, с. 75–76]. Варто зазначити, що принципи – це об'єктивно-суб'єктивна категорія. Їхня об'єктивність полягає в тому, що в них відбиваються об'єктивно наявні закономірності розвитку природи й суспільства. Суб'єктивний критерій означає, що принципи формуються людьми, оскільки вони проходять через їхню свідомість.

Принципи права поділяються на групи залежно від того, чи поширюються вони на всю систему права, кілька галузей або ж тільки на одну галузь права.

Загальні принципи права – це ті принципи, які притаманні всій системі права загалом, що визначають її зміст, характер, найважливіші особливості. Загальні принципи одночасно є основними принципами окремих галузей

права. У кожній галузі такі принципи набувають специфіки, що пов'язано з особливістю регулювання суспільних відносин тією чи іншою галуззю права. Окрім цього, в кожній із галузей є властиві лише їй правові принципи. Вищезазначене характерне для системи міжнародного права загалом і для кожної її галузі окремо, включаючи міжнародне кримінальне право.

Спеціальні принципи міжнародного кримінального права здебільшого збігаються з основними принципами відповідних галузей внутрішнього права будь-якої країни. Це зумовлено тим, що й на державному, й на міжнародному рівнях ці галузі права регулюють певні суттєво подібні суспільні відносини, що виникають у сфері боротьби зі злочинністю. Як наслідок, основоположні спеціальні принципи властиві як внутрішньому кримінальному праву й процесу, так і міжнародному кримінальному праву.

Міжнародне кримінальне право як галузь міжнародного публічного права базується на загальних принципах права, основних принципах міжнародного права й галузевих принципах міжнародного кримінального права.

Загальні принципи представляють істотне значення для міжнародного кримінального права. Серед загальних принципів права особливу увагу варто звернути на такі принципи, як верховенство права, справедливість, гуманізм, законність, рівноправність, демократизм, єдність юридичних прав та обов'язків тощо.

Розглянемо детальніше кожний із вище згаданих принципів.

1) *Принцип верховенства права* є одним із фундаментальних правових принципів і полягає в тому, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, й що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 8 Конституції України, «в Україні визнається та діє принцип верховенства права» [2]. Крім зазначеної норми, Конституція України містить також низку інших юридичних інститутів і механізмів, які здатні забезпечити втілення в життя принципу верховенства права (наприклад, ч. 2 ст. 19, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 152 Конституції України тощо). Тобто Основний закон України має найвищу юридичну силу, а тому всі закони й інші нормативно-правові акти повинні прийматися на основі Конституції України й мають їй відповідати.

Принцип “Rule of Law” («верховенства права») давно став найважливішою складовою частиною міжнародно-правових актів, особливо тих, що присвячені правам і свободам людини й громадянина. Фіксуючись у національних конституціях і законах, він є джерелом для національних і міжнародних судів. Принцип верховенства права набув характеру глобального ідеалу, але, незважаючи на це, його поняття, на думку багатьох західних правознавців, досі залишається «сутнісно спірним» [11, с. 5]. Однак можна виділити обов'язкові елементи поняття «верховенство права», щодо яких досягнуто консенсусу: (а) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; (б) юридична визначеність; (с) заборона свавілля;

(d) доступ до правосуддя, представленого незалежними й безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; (e) дотримання прав людини; (f) заборона дискримінації та рівність перед законом. Аналіз чинного конституційного, кримінального й кримінального процесуального вітчизняного законодавства, міжнародних конвенцій, що ратифіковані Верховною Радою України, дозволяє стверджувати про наявність правових підстав та умов для реалізації принципу верховенства права в Україні.

2) *Принцип справедливості* означає, що кримінальне покарання чи інший захід впливу кримінально-правового характеру, які застосовуються до злочинця, мають відповідати ступеню суспільної небезпечності злочинного діяння, а також особі злочинця. Ця засада, зокрема, означає, що ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності за одне й те саме кримінальне правопорушення.

3) Сутність *принципу гуманізму* полягає в забезпеченні охорони людини, її життя та здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки як найвищої соціальної цінності. Зокрема, він виражається в захисті інтересів інших, законслухняних громадян, від злочинних посягань.

4) *Принцип законності* означає, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочинного діяння та покараний інакше, ніж за вироком суду й відповідно до закону. Окрім того, принцип законності полягає в тому, що особа може бути засуджена тільки за вчинене нею діяння, що містить склад злочину, передбачений Кримінальним Кодексом України (далі – КК України) [3].

5) Сутність *принципу рівності громадян перед законом* полягає в тому, що особи, які вчинили злочин, рівні перед законом незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового стану й посади, місця проживання, ставлення до релігії – переконань, належності до громадських об'єднань, а також інших обставин, і підлягають кримінальній відповідальності.

6) *Принцип демократизму* в кримінальному праві виявляється в такій формі, як участь різних громадських формувань у боротьбі зі злочинністю.

7) *Принцип єдності прав та обов'язків* людини й громадянина виражається не тільки в тому, що в кожного є як права, так і обов'язки, а й у тому, що багато прав є водночас і обов'язками. Єдність прав та обов'язків виражається в (а) їхній однаковій соціально-політичній однорідності; (б) їхній однаковій значущості і цінності; (в) їхній узгодженості; (г) діалектичній взаємодії як парних категорій; (д) рівнозначності прав та обов'язків як міри поведінки суб'єктів (відповідно, можливого й необхідного); (е) неможливості роздільного (незалежного) функціонування та реалізації; (є) спільності цілей, шляхів і завдань розвитку; (ж) гарантованості з боку держави й однаковій зацікавленості в їх здійсненні.

8) *Принцип презумпції невинуватості* розглядається як один із фундаментальних принципів міжнародного й національного кримінального

права. Національне право формулює цей принцип так: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду (ч. 2 ст. 2 КК України) [3]. Презумпція невинуватості виступає як найважливіша гарантія від необґрунтованого засудження особи й зобов'язує посадових осіб, відповідальних за провадження в кримінальній справі, довести винуватість особи у вчиненні злочину, дотриматися процедури встановлення винуватості.

Основні принципи міжнародного права зазначені в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), прийнятої Генеральною Асамблеєю в 1970 р. (далі – Декларація про принципи 1970 р.) [4], Статуті ООН 1945 р. [5], Заключному акті Наради з безпеки й співробітництва в Європі 1975 р. [6].

Декларація про принципи 1970 р. закріпила сім засад, які в міжнародному праві заведено вважати загальними. До них, зокрема, належать:

- незастосування сили або погрози сили – держави утримуються в міжнародних відносинах від погрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним із цілями ООН;

- мирного врегулювання спорів – держави розв'язують міжнародні суперечки мирними засобами таким способом, щоб не піддати загрозі міжнародний мир і безпеку й справедливість;

- невтручання у внутрішні справи – обов'язок держав відповідно до Уставу ООН не втручатися у справи, які належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави;

- міжнародного співробітництва – обов'язок держав співпрацювати одна з одною відповідно до Статуту ООН;

- рівноправності й самовизначення народів;

- суверенної рівності держав;

- сумлінного виконання зобов'язань у міжнародному праві – добросовісне виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до статуту ООН [4].

У Статуті ООН визначено принцип суверенної рівності; принцип, згідно з яким країни-члени розв'язують міжнародні спірні питання мирними засобами й так, щоб не загрожувати миру, безпеці й справедливості; принцип утримання держави від загрози силою або застосування сили проти інших держав; принцип щодо надання державами-членами допомоги ООН в усіх її діях, які здійснюються відповідно до Статуту, й утримання від допомоги будь-якій країні, проти якої ООН вживає заходів превентивного або примусового характеру; принцип забезпечення дотримання країнами, які не є членами ООН, тих самих засад, оскільки це необхідно для підтримання міжнародного миру й безпеки; принцип невтручання у справи, які стосуються внутрішньої компетенції будь-якої держави [5].

У Заключному акті Наради з безпеки й співробітництва в Європі 1975 р. містяться такі принципи: суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету; незастосування сили або загрози силою; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; мирне врегулювання суперечок; невтручання у внутрішні справи; повага прав людини й основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; рівноправність і самовизначення народів; співпраця між державами; сумлінне виконання зобов'язань по міжнародному праву [6].

Таким чином, виходячи з вищенаведених міжнародних стандартів, слід сказати, що основними принципами міжнародного кримінального права є: незастосування сили чи погрози силою; суверенна рівність держав; рівноправність і самовизначення націй і народів; мирне розв'язання міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи держав; мирне співробітництво; сумлінне виконання договірних зобов'язань за міжнародним правом; непорушність кордонів; територіальна цілісність; повага й захист прав людини.

Галузеві принципи міжнародного кримінального права містяться в статутах міжнародних кримінальних трибуналах *ad hoc*, статутах гібридних кримінальних трибуналів, Статуті Міжнародного кримінального суду.

Так, А. Кібальник, звертаючись до історії формування системи принципів міжнародного кримінального права, вказує на те, що перша спроба документального оформлення галузевих принципів була зроблена в доповіді Комісії міжнародного права ООН «Принципи міжнародного права, які визнані Статутом Нюрнберзького Трибуналу та які знайшли свій вираз у рішенні цього трибуналу» (1950 р.). До їх числа належать такі:

1) будь-яка особа, що вчинила діяння, яке відповідно до міжнародного права визнається злочином, несе відповідальність за його вчинення та підлягає покаранню;

2) обставина, що внутрішнє право не встановлює покарання за діяння, яке відповідно до міжнародного права визнається злочином, не звільняє особу, що його вчинила, від відповідальності за міжнародним правом;

3) обставина, що будь-яка особа, яка вчинила міжнародно-правовий злочин і водночас діяла як глава держави чи інша відповідальна посадова особа, не звільняє її від відповідальності щодо міжнародного права;

4) обставина, що будь-яка особа діяла на виконання наказу свого уряду чи начальника, не звільняє цю особу від відповідальності щодо міжнародного права, якщо свідомий вибір був фактично для неї можливий;

5) кожна особа, обвинувачена у вчиненні злочину міжнародно-правового характеру, має право на справедливий розгляд справи на основі фактів і права [7, с. 238].

Галузеві (спеціальні) принципи міжнародного кримінального права також сформульовані в Статутах Міжнародних військових трибуналів по Югославії та Руанді [8]:

1) юрисдикція Трибуналів поширюється на фізичних осіб;

2) особа притягується до відповідальності за вчинення, планування, підбурювання, наказ, сприяння вчиненню злочину;

3) посадове становище звинуваченого не звільняє його від кримінальної відповідальності;

4) вчинення злочину за наказом не звільняє особу від кримінальної відповідальності, але може розглядатися як пом'якшувальна обставина;

5) не можна судити двічі за один злочин.

Серед спеціальних (галузевих) принципів, гарантованих статутами гібридних трибуналів (Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Спеціальний трибунал по Лівану) [9], можна назвати такі: індивідуальна кримінальна відповідальність; *non bis in idem* (принцип, згідно з яким не повинно бути двох стягнень за одну провину); справедливий розгляд справи; презумпція невинуватості.

Правова основа галузевих принципів міжнародного кримінального права закріплена в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Ці принципи визначають загальні напрями розвитку міжнародного кримінального права, а також правила застосування його норм.

Римський статут Міжнародного кримінального суду [10] містить низку галузевих принципів міжнародного кримінального права: *non bis in idem* (жодна особа не може бути притягнута до суду двічі за той самий злочин) (ст. 20); *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки на це в законі) (ст. 22); *nulla poena sine lege* (немає покарання без закону) (ст. 23); відсутність зворотної сили *ratione personae* (ст. 24); індивідуальна кримінальна відповідальність (ст. 25); виключення з юрисдикції неповнолітніх (ст. 26); неприпустимість посилання на посадове становище особи (ст. 27); відповідальність командирів та інших начальників (ст. 28); незастосовність строку давності (ст. 29); накази начальника й припис закону (ст. 33); презумпція невинуватості (ст. 66) тощо.

Проаналізувавши положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, можемо виокремити найвагоміші з них, що залишили свій слід у національному кримінальному законодавстві:

1) принцип справедливої кримінальної відповідальності, який містить положення про принципи диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності;

2) принцип обґрунтованості кримінальної відповідальності. На його закріплення спрямовані такі положення Римського статуту, як відсутність зворотної сили, незастосовність строку давності, наявність вини;

3) презумпція невинуватості. Такий принцип виступає як найважливіша гарантія від необґрунтованого засудження особи й зобов'язує посадових осіб, відповідальних за провадження в кримінальній справі, довести винуватість особи у вчиненні злочину, дотриматися процедури встановлення винуватості.

Слід наголосити на тому, що велике значення під час розробки «галузевих принципів кримінального права» мало врахування принципу компліментарності, що є основою функціонування та однією з «опор» Міжна-

родного кримінального суду. Принцип компліментарності покликаний забезпечити владу Міжнародного кримінального суду над безвідповідальними державами, які відмовляються від притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють жакливі міжнародні злочини. Він забезпечує баланс між наднаціональною владою та суверенним правом держав переслідувати власних громадян без зовнішнього втручання. Режим компліментарності Римського статуту є феноменальним, оскільки держави мають відігравати провідну роль у забезпеченні міжнародного кримінального правосуддя в межах своїх внутрішніх систем. Юрисдикція Суду має додатковий характер стосовно систем кримінальної юстиції держав – учасників Римського статуту. Компліментарність ґрунтується на визнанні, що здійснення національної кримінальної юрисдикції є не лише правом, але й обов'язком держав.

Висновки. За результатами дослідження можна дійти таких висновків:

1. Принципи кримінального права – це основні вихідні положення, керівні ідеї, засади, що впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законі, й лежать в основі побудови кримінального права.

2. Серед загальних принципів міжнародного кримінального права виділяють такі: верховенство права, справедливість, гуманізм, законність, рівноправність, демократизм, єдність юридичних прав та обов'язків тощо.

3. Ураховуючи положення Декларації про принципи 1970 р., Статуту ООН 1945 р., Заключного акту Наради з безпеки й співробітництва в Європі 1975 р. основними принципами міжнародного кримінального права є: незастосування сили чи погрози силою; суверенна рівність держав; рівноправність і самовизначення націй і народів; мирне розв'язання міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи держав; мирне співробітництво; сумлінне виконання договірних зобов'язань за міжнародним правом; непорушність кордонів; територіальна цілісність; повага й захист прав людини.

4. З огляду на аналіз положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, статутів міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* і гібридних кримінальних трибуналів пропонуємо такий перелік принципів міжнародного кримінального права:

– принцип справедливої кримінальної відповідальності, до якого входять положення про неможливість притягнення особи до відповідальності за одне й те ж саме правопорушення більше одного разу, індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності, неможливості посилення на службове становище, відповідальності командирів тощо;

– принцип обґрунтованості кримінальної відповідальності, до якого можна віднести норми *nullum crimen, nulla poena sine lege*, відсутність зворотної дії закону, обов'язкове встановлення вини особи або *mens rea*, з'ясування осудності особи, незастосування строків давності тощо;

– принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого весь тягар доказування винуватості особи покладається на Прокурора. У випадках, коли така винуватість не може бути доведена без «всякого розумного сумніву», особа вважається невинуватою.

Література:

1. Фещенко О.С. Сучасний погляд на принципи кримінального права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. С. 68–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2013_4_10.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй : прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй (Закон України). (1945 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
6. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі : прийнятий і чинний від 01 серпня 1975 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
7. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2003. 252 с.
8. Статут Міжнародного трибуналу по Руанді від 8 листопада 1994 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d65.
9. Гутник В.В. Принцип non bi sin idem у практиці діяльності Комітету з прав людини, Міжнародного Трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду. *Адвокат*. 2009. № 10. С. 34–37.
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
11. Наливайко Л.Р., Шаркань М.П. Принцип верховенства права: міжнародні стандарти, юридична регламентація та проблеми реалізації в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 3–10.

Lysko T., Palamarchuk A. Principles in international criminal law

Summary. The article analyzes the main categorical approaches to the formation and definition of the principles of international criminal law. Emphasis is placed on defining the concept of “principle” as an objective-subjective category. It is noted that international criminal law is a branch of public international law, so in addition to the general principles characteristic of domestic criminal, criminal procedure and criminal executive law, it covers the principles of international criminal procedure and execution of criminal penalties. This is due to the general focus of international criminal law and domestic law on law enforcement, cooperation between states in the fight against crime. Such principles of international criminal law include: the principle of universal respect for human rights and freedoms; the principle of equality; the principles of peaceful coexistence and sovereign equality of States and the related principle of on-use of force or threat of force in international relations; the principle of inviolability of state borders and territorial

integrity of states; the principle of cooperation of states, etc. These principles apply, in particular, in the field of cooperation between states in the fight against crime. The list of the specified principles of the international criminal law is resulted and their maintenance and essence is opened.

The focus is on international regulations, which contain the principles of international criminal law. Particular attention is paid to the analysis of jurisdiction norms, in particular, the Rome Statute of the International Criminal Court. The conclusion is made about the system of principles of international criminal law at the international and national levels.

Key words: principle, international criminal law, general principles, basic principles, branch principles.